

Lars Söderström m fl:

Hur ojämlika är vi?

Kraven på "Ökad jämlikhet" har sedan länge varit ett bestående och populärt inslag i den politiska debatten. Frågan är dock huruvida politikerna egentligen vet *hur långt* de vill driva jämlikhetspolitiken, vilka dess omfördelningseffekter *de facto* är, och hur den *verkliga* fördelningen av resurser ser ut. På ett djupare plan inställer sig naturligtvis också frågan om vad en "rättvis" fördelning faktiskt är.

Dessa frågor behandlades i följd på ett symposium, arrangerat av det näringslivsägda förlaget Ratio, som nu samlat en del av inläggen därifrån i volymen *Hur ojämlika är vi? (Ratio 1982, 196 sidor)*. De flesta av inläggen är starkt kritiska mot den typ av fördelningspolitik — av i första hand socialdemokratiskt slag — som dominerat Sverige under en stor del av efterkrigstiden. Icke desto mindre bör samlingen ha mycket att ge även den mest hängivne anhängare av en fortsatt utjämningspolitik, eftersom den sätter sökarmörkret på en lång rad svåra och viktiga problem inom fördelningspolitiken.

Detta gäller naturligtvis inte alla bokens uppsatser. Liksom de flesta antologier har den ett par rejält svaga bidrag, som borde ha kunnat besparas läsarna. *Göran Ohlins* korta inlägg om fördelningspolitik i globalt perspektiv kan knappast karakteriseras som något annat än trött och innehållslöst cocktailprat. Och *Ingemar Ståhl* säger i sitt bidrag om "Jämlikhet och frivillighet" ingenting om marknadslösningarnas överlägsenhet som han inte i ett otal andra sammanhang sagt minst femtioelva gånger, i de flesta fall mycket bättre än här.

Andra uppsatser är emellertid i gengäld desto mer läsvärda. *Lars Söderström* kommenterar i bokens längsta uppsats — som tillika har fått ge namn åt hela antologin — SCBs fördelnings-

statistik; *Johan Myhrman* diskuterar Rawls och Nozick i ett kapitel om "Välfärdsstatens gränser"; *Hans Zetterberg* gör en exposé över hur svenska folket ser på fördelningsproblemen; och *Harald Wigforss* och *Hans Bergström* har, från delvis olika utgångspunkter behandlat frågan om hur vi egentligen borde diskutera vad en "rättvis" fördelning är.

Något hårddraget kan man säga, att vad alla de nämnda författarna på olika sätt polemiserar mot är uppfattningen att det går att mäta ojämlikheter i välfärd genom att kartlägga olikheter i innehav av vissa materiella tillgångar och att en politik för jämlikhet från samhällets sida bör ha som mål att utjämna dessa olikheter. Detta, menar författarna, medför en inskränkning av valfriheten och rikriktning av människornas konsumtionsmönster utan att vi vet att "jämlikheten" i en meningsfull definition blivit större. I *Johan Hjertqvists* formulering i efterordet: "Folk ska ha bil, annars är det något konstigt. Och då vet vi ju att Samhället — schwosch! pow! thud! Stålmannen är på väg — Måste Gripa In!". Söderström och Bergström kritiserar en sådan uppfattning på ett mer praktiskt plan, medan Myhrman och Wigforss företrädesvis håller sig på den filosofiska nivån.

Lars Söderström använder ett batteri av statistik för att försöka slå sönder det synsätt som levnadsnivåundersökningarna ger uttryck för, nämligen att — med Söderströms ord — "praktiskt taget alla olikheter medborgarna emellan bör tas bort och att levnadsnivåundersökningarna blott registrerar hur långt man kommit på denna väg". Söderströms huvudpoäng är, att de olikheter i innehav av olika materiella nyttigheter (TV, bil, sommarstuga, etc) vi kan observera i statistiken ofta inte är uttryck för att människorna har olika standard-

nivå, utan helt enkelt att olika människor på samma nivå har olika konsumtionsmönster.

Detta visar han i en rad slående exempel. Så mäts t ex i SCBs statistik låg levnadsstandard i form av avsaknad av fritidshus respektive semesterresa. Dock visar det sig att bland de "sämst ställda" i det förstnämnda hänseendet återfinns såväl jordbrukare som invandrare — samtidigt som de senare tar fler utlandssemesterar än andra grupper. Detta förhållande — att invandrare hellre tillbringar semestern i sitt hemland än i en svensk sommarstuga — hör till de skillnader i konsumtionsmönster som hos Söderström "omöjligt kan väcka något djupare engagemang för fördelningsspolitiken".

Onekligen förefaller Söderström här ha en viktig poäng. Likaså är det ägnat att förvåna att gruppen "barnfamiljer under existensminimum" enligt levnadsnivåundersökningarna har det bättre ställt än befolkningens genomsnitt när det gäller innehav av bil, diskmaskin, färg-TV, stereo och dagstidning. "Deras förmodat betryckta läge", kommenterar Söderström, "framträder här bara i att de mera än andra varken har fritidshus eller åker på semesterresor. Hur kan deras val uppfattas som ett jämlikhetsproblem?"

Samtidigt kan jag ändå inte undvika intrycket av att Söderström emellanåt driver sin tes en aning längre än den tål; att han i polemiskt nit då och då verkar mena att praktiskt taget *alla* redovisade skillnader är uttryck för människors olika preferenser och således inga jämlikhets- eller rättviseproblem.

Även då han diskuterar skillnader i inkomstnivåer tycker jag Söderström gör vissa övertramp. Med all rätt pekar han på att skillnaderna i inkomstnivåer är betydligt mindre än vad många tror, och att de dessutom blir mindre och mindre ju mer man utsträcker den tids-horisont över vilken mätningen sker. Men samtidigt glömmer han själv bort detta, då han också försöker kompensera inkomstmättet för den utförda arbetsinsatsen. Han finner därvid att de "verkliga låginkomsttagarna" ligger i

den åttonde decilen, medan "höginkomsttagarna" finns i den första och andra. Inkomsten per arbetsinsats är alltså högst för dem som inte arbetar alls eller mycket lite. Möjligen låter detta för en del läsare synnerligen orättvist. Men själv undrar jag om inte resultatet i hög utsträckning beror just på att Söderström här *inte* mäter över en längre period, och att man i de första decilerna med stor sannolikhet återfinner bla deltidsarbetande studerande och del- och förtidspensionerade. Vad Söderström gör ett stort nummer av är i så fall helt enkelt att de studerande lever på studielån innan de börjat förvärvsarbeta, och att pensionärerna får pension när de slutat förvärvsarbeta!

Trots dessa frågetecken i kanten är Söderströms uppsats utomordentligt matnyttig, och borde ge upphov till åtskillig självkritisk eftertanke hos alla dem som i den allmänna debatten satt likhetstecken mellan "orättvis fördelning" å ena sidan och skillnader i nominella årsinkomster och innehav av olika materiella nyttigheter å den andra. Så enkelt är det uppenbarligen inte!

Johan Myhrman introducerar i sin uppsats också en rad problem, genom att redovisa en del av den ekonomiskt-teoretiska och filosofiska diskussionen om vad som egentligen är en "rättvis" fördelning. Han ger en bred och pedagogisk rundmålning över olika uppfattningar, från det naturrättsliga synsättet över utilitarismen till dagens välfärds-teoretiska diskussion och Arrows omöjlighetsteorem. Myhrmans slutsats är att det beslutskriterium för rättvisa som tillämpas idag i Sverige, nämligen majoritetsvalsprincipen, "i stor utsträckning gynnar partsintressen och egoistiska intressen. En sådan grundsyn kan t ex leda till att en minoritet systematiskt missgynnas i den aktuella samhällsordningen och det finns inte . . . någon moralisk grund för detta beslutskriterium. Till sin natur är det ett rent *ad hoc*-resonemang, endast grundat på att den starkare bestämmer."

Myhrman förespråkar i stället inkomstfördelningsbeslut grundade på frivilliga överenskommelser och kon-

trakt; något som han grundar på den allvarliga bristen på information om individernas preferensordningar och intensiteterna i deras välfärdsupplevelser. Med hjälp av Nozick leder detta honom fram till slutsatsen att "en rättvis inkomstfördelning är en inkomstfördelning som vi kan enas om".

Tanken är onekligen tilltalande. Tyvärr förefaller den mig också en smula platt. Ty vad gör vi om vi inte kan enas om inkomstfördelningen? På denna punkt — och det synes onekligen vara ganska så realistiskt att räkna med att det är där vi i praktiken hamnar — lämnar oss Myhrman olyckligtvis i sticket.

Naturligtvis är detta i själva verket liberalen Myhrmans avsikt. Genom att ställa kravet på "approximativ enighet" kring ingrepp i inkomstfördelningen uppnår han ju en mycket stark restriktion mot dylika ingrepp i den av marknaden fastställda fördelningen. I teorin låter detta måhända rimligt; i praktiken förefaller mig dock ett sådant förhållningssätt vara en kapitulation inför fördelningspolitikens svårigheter, snarare än ett sätt att försöka lösa dem.

Kanske är John Rawls i stället någon att hålla i handen? Såväl Myhrman som Wigforss och Bergström ägnar denne filosof avsevärt intresse. Rawls är kanske mest känd för sin rekommendation att samhället bör acceptera endast de sociala och ekonomiska olikheter som leder till den största fördelen för de minst gynnade. Detta kan tolkas på olika sätt, som Harald Wigforss påpekar: "Rawls kritiker och sympatisörer har ömsevis karakteriserat hans system som ett stötande försvar för ojämlikhet och som en av de mest radikala jämlikhets-teorier som någonsin framlagts".

Hans Bergström konkretiserar i sin artikel "Diskutera de *verkliga* fördelningsfrågorna!" detta måhända förbryllande omdöme, genom att tillämpa det på arbetsmarknaden. Genom en på ytan "jämlig" lönepolitik, som minskar löneklyftorna, kanske man i själva verket försvårar för vissa svagare grupper, ungdomar, utbildade och kvinnor, att komma in på arbetsmarknaden. Att öka "ojämlikheten" genom att öka löne-

skillnaderna kan kanske därför — hur osmakligt det än kan låta — vara ett viktigt steg mot att förbättra de minst gynnades situation. Med Bergströms ord: "Inkomstskillnaderna mellan dem som har arbete är en liten fördelningsfråga jämfört med skillnaden i hela livssituationen mellan arbetande och arbetslösa. Att t ex sänka ungdomslönerna så att fler ungdomar fick en chans att pröva vanliga jobb skulle förmodligen vara en viktig jämlikhetsreform".

Utöver fördelningskonflikten arbetande-arbetslösa skiljer Bergström också ut konflikterna skyddad-oskyddad sektor, producenter-konsumenter, välutbildade-lågutbildade och sjuka-friska såsom de "verkliga" fördelningskonflikterna. Samtidigt menar han också, att de debatter som vanligen dominerar den fördelningspolitiska diskussionen är "skendebatter och misstolkningar om vad jämlikhet bör innebära". Det senare gäller t ex uppfattningen att jämlikhet, i betydelsen absolut jämlikhet, skulle vara detsamma som rättvisa; inställningen att jämlikhet är det överordnade eller t o m enda målet för vårt samhälle; och uppfattningen att jämlikhet är detsamma som likformighet.

Bergströms lilla uppsats är slagkraftig, rakt på sak och mycket osentimentalt skriven. Även om jag inte delar alla hans slutsatser har jag nog känslan att den i all sin enkelhet lyckats fånga kärnfrågorna i debatten. Den är dessutom skriven utifrån ett socialliberalt perspektiv, som åtminstone för mig är betydligt mer lättsmält än den "nyliberala" anda som svävar över en del av de andra bidragen i antologin — framför allt över Johan Hjertqvists "Försök till sammanfattning", som allt emellanåt trillar över kanten till det svulstiga (se citatet ovan). Jag undrar också hurvida alla de i antologin publicerade författarna gillar Hjertqvists sätt att sammanfatta deras inlägg; min misstanke är att en del av dem har en del att invända däremot.

Trots att jag alltså är fundersam inför en del av de olika författarnas bidrag och slutsatser, vill jag ändå varmt rekommendera antologin till läsning.

Den pekar ut viktiga problemområden — såväl praktiska som principiella — som inte kan lämna någon oberörd. Alla som tar fördelningspolitikens problem på allvar — och inför de kommande magra åren är det ofrånkomligt att

dessa kommer att inta en central plats i debatten — kan dra stor nytta av att aktivt och kritiskt fundera över de frågor som reses i den här boken.

Civilekonom *Klas Eklund*
Finansdepartementet